

חנוכה

שמן של איסורי הנאה

כ' השע"ת (ריש סי' תרע"ג) בשם ס' שערי אפרים סי' לח לדון האם מותר להדליק בחמאה שנתבשל בקדירה בשרית שהוא "בן יומו" ונאסר עי"ז בהנאה. עי"ש שראשית דן דאולי אסור משום דנהנה בהדלקת השמן והוא אסור בהנאה. אלא שהכלל הוא דמצוות לאו ליהנות ניתנו. ואע"פ ששיטת בעה"מ בפ"ג דמס' ר"ה דבמצות דרבנן אמרינן ליהנות ניתנו אבל לא קי"ל הכי. עי"ש דמוכיח מהא דעירובין שמותר לערב בבית הקברות לצורך מצה והיינו כדי להשתתף בסעודת מצוה דבוודאי אינו אלא מדרבנן. עוד הוכיח משו"ת הרשב"א. גם דן לאסור מטעם דנר חנוכה צריך "שיעור" היינו משתשקע החמה עד שתכלה הרגל מן השוק א"כ כמו שאינו יוצא באתרוג של אשירה ושל עיר הנדחת משום דכתותי מכתת שיעוריה ה"נ אינו יוצא בנ"ח בשמן שנאסר בהנאה. אבל דחה זה שהרי תוס' למס' סוכה לה, א ד"ה לפי הק' באתרוג של ערלה למה לי טעמא משום דאין בה דין ממון או היתר אכילה תיפ"ל משום דעומד לשריפה וכתותי מכתת שיעוריה. הרי לן להדיא דרק דבר העומד לשריפה אמרינן ביה כתותי מכתת שיעוריה, א"כ בשר בחלב שאינו אלא מן הנשרפין אין בו דין כתותי מכתת שיעוריה. (אבל עי' תוס' ליבמות קד, א דמבואר להדיא שאפילו בנקברים אמרינן כתותי מכתת שיעוריה) אבל עי"ש דא"כ אדרבה יש עוד סיבה לאסור שמן של בנ"ח לנר חנוכה דשיטת חכמים שהנקברים אסור לשורפם. (ורצה לדחות דהתם הטעם הוא משום חשש שישתמש באפרו, וזה לא שייך היכא שמשתמש בהשמן להדליק נר שאין כאן אפר שנשאר. אבל מסיק דאין זה דחייה שמוכיח מכמה וכמה מקומות שאפילו אם לא שייך הטעם אין הגזירה בטל.)

והנה מה שדן לומר כתותי מכתת בנר חנוכה תמוה מאוד דנהי שיש שיעור כמו שכתוב בגמ' (שבת כא, ב) מצוותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק, אבל אין זה "שיעור" בשמן אלא שיעור בהדלקה שכדי לפרסם הנס צריך שידליק עד הזמן ההוא. א"כ בשלמא לולב ואתרוג שהשיעור שלהם הוא בעצם החפצא של המצוה אז אמרינן אם אסור בהנאה אז כתותי מכתת שיעוריה דאין להאתרוג החשיבות של השיעור הנצרך הואיל ואסור בהנאה, אבל בנ"ח אף שנאסר בהנאה סוף כל סוף ידלק עד שתכלה רגל מן השוק, א"כ שפיר מקיים מצותו. [שו"מ מצאתי שכבר העיר על דבריו השד"ח במערכת חנוכה אות ג בשם שו"ת שב יעקב סי' נ']

והנה עי' במ"א סי' תרע"ב שמביא דברי השלטי גיבורים שעושה חשבון בשמן של נ"ח עפ"י סך השמן שהיו צריכים לנרות המנורה. ובמנורה היו צריכים חצי לוג ללילות טבת הארוכות ולפי"ז בנ"ח שצריך שיהיו נדלקים חצי שעה אז צריך לשים שמן כפי החשבון. עי"ש במ"א שחולק דתלוי בעובי של הפתילה וכו'. [וגם תלוי בעוצמה של הרוחות] אבל עכ"פ לפי השלטי גיבורים רואים שיש מושג בנ"ח של שיעור בשמן ולדבריו עכ"פ מובן דברי השערי אפרים למה אמרין כתותי מכתת שעוריה.

[דרך אגב ראיתי דבר נחמד בשם החת"ס לפרש מה שאומרים בתפילה "והדליקו נרות בחצרות קדשיך" "וקבעו שמונת ימי חנוכה". אומר החת"ס שהפייטן בא ליישב קושיית ב"י הידועה למה מדליקין שמנה ימים הרי הנס לא היה אלא שבע ימים שהיה להם מספיק שמן ליום אחד. אלא שהיות והדליקו הנרות "בחצרות קדשיך" ולא בהיכל א"כ בגלל הרוחות היו צריכים יותר שמן כדי שידלק כל הלילה, אז יוצא שלא היה מספיק אפילו ללילה אחד ולכן אנו מדליקין שמנה ימים.]

בעיקר הנידון של השער אפרים העירו התלמידים דאולי יפסול החמאה מטעם מצוה הבא בעבירה. דהנה האחרונים דנו לומר שגדר מצוה הבא בעבירה הוא שאם יש חלות עבירה בחפץ של המצוה אז נפסל. א"כ גם כאן הרי חל על החמאה דין בשר בחלב א"כ נפסל למצוה. אבל זה אינו שכבר הקשו בתוס' למס' סוכה (ל,א) למה לי טעמא דגמ' לפסול לולב של אשירה משום דכתותי מכתת שיעוריה תיפק ליה משום מצוה הבא בעבירה, ותירצו דאין העבירה של ע"ז גורם למצוה ורק מצוה "הבא" בעבירה פסול. א"כ ה"נ אין איסור בשר בחלב מסייע למצות נר חנוכה, ולכן אין כאן פסול של מצוה הבא בעבירה.

עי"ע בשערי תשובה שמביא מהא"ר שדן על השערי אפרים דואסר מטעם בישול בשר בחלב שהרי קי"ל באו"ח סי' שיח דיש בישול אחר בישול (בלח) א"כ ה"ה לגבי בשר בחלב. [ויש להעיר דלפי דעת הרמ"א שמיקל שם בלא נצטנן לגמרי אז אינו אלא חומרא. (עי' בזה בכמה מקומות באג"מ ואכמ"ל) ואולי רק בשבת שיש חשש סקילה מחמיר ולא בבשר בחלב.] א"כ כשמדליק הנרות הרי חוזר ומבשל בשר בחלב. ועי' בשו"ת שבות יעקב ח"א סי' לח שהשואל השיג על הא"ר שאין כאן בישול כלל אלא ששורף ומכלה השמן, ואין איסור בישול אלא כשנשאר דבר המבושל לאכול. ועי"ש בשבו"י שמיישב שעד שלא נכלה השמן שפיר מתחמם והוי בישול גמור. ועוד שהרי אפילו בכלי שני עובר משום בישול בב"ח א"כ כ"ש כאן שמתחמם ונעשה ראוי לאכילה.

ועי"ש עוד שדן לגבי בישול אחר בישול ומוכיח מהא דתחב כף חולבת לקדירה בשרית שנאסר בהנאה. וע"כ לומר שעבר על איסור בישול דאם לא נימא הכי הרי קי"ל דאם אין איסור בישול אין איסור הנאה. ושם הרי מה שבכף, וגם מה שבקדירה כבר נתבשל, א"כ מוכח דלגבי בב"ח אמרין יש בישול אחרי בישול.

ויש לדון על דבריו טובא דשם אע"פ שהבשר לבד והחלב לבד כבר נתבשלו אבל ביחד לא היה בישול א"כ לבשלם יחד יש איסור, שע"י הבישול החדש כל אחד נותן טעם בחבירו. (כמו שמסביר השבות יעקב עצמו) אבל בנידון דידן שהבב"ח כבר נתבשל א"כ לא ניתוסף כלום ע"י הבישול השני א"כ לעולם י"ל שאין בישול אחר בישול וחלב.

ע"י בס' שו"ת בית יצחק יו"ד ב ס"י קמה שדן האם יש דין של "לכם" בנר חנוכה. היינו האם צריך שהשמן יהיה שלו או לא. ועי"ש שמתחילה רצה להוכיח מהא דאכסנאי צריך להשתתף בפרוטה הרי לן שחייב ליהיות "שלו". אבל בסוף נוקט שאין דין "לכם" כמו שמצינו בלולב ביו"ט שני היות ואינו אלא מדרבנן לא צריך "לכם" ה"נ בנר חנוכה שג"כ אינו אלא מדרבנן לא צריך "לכם". ועי"ש שרצה להוכיח מדברי השער אפרים שדן לגבי שמן שאסור בהנאה והרי איסורי הנאה אינו שלו א"כ מצד זה יפסול, אלא ע"כ דלא צריך "לכם".

[מה שנוקט כדבר פשוט שאיסורי הנאה אינו שלו לאו מילתא דפשיטא היא. שהרי נחלקו בזה הראשונים דעת הרשב"א הובא בר"ן לנדרים פה, א דאיסורי הנאה אינו שלו ולכן הנודר הנאה מחפץ יכול אחר לקחתו משום שאינו שלו. וכן דעת רש"י לפסחים ו,א. דכתוב שם שחמץ לאחר שעה שישית אינו ברשותו וכותב רש"י אינו שלו. אבל ידועים הם דברי הריטב"א לסוכה לה,א שהק' למה לי באשירה טעם דכתותי מכתת שיעוריה תיפ"ל משום שאינו שלו ות"י ע"כ דאיסורו"נ מקרי שלו. (ועי' קצוה"ח סי' תו) ואכמ"ל]

אבל ע"י בר"ן לפסחים ז,ב שדן לענין נוסח הברכות מתי מברכים ב"על" ומתי מברכים ב"ל". וכ' שאם אפשר לעשות המצוה ע"י שליח אז מברכים ב"על" ואם א"א ע"י שליח אז נוסח הברכה ב"ל". והק' מנר חנוכה שאפשר ע"י שליח ומברכים ב"ל" להדליק נר של חנוכה, ות"י שצריך עכ"פ שהשמן יהיה שלו כמו שמצינו באכסנאי שצריך להשתתף בפרוטה. הרי לן להדיא בדברי הר"ן שצריך שיהיה השמן שלו. [ועי' בס' מקראי קודש שהק' למה די בפרוטה הרי אין בפרוטת שמן כדי שידליק עד שתכלה רגל מן השוק. ות"י שכמו בביהמ"ק השמן בא מתרומת הלשכה ושם הרי היה מכסף של הציבור ה"נ תיקנו דומיא דשם וסגי בזה שהצטרף בפרוטה].

ועי' בס' ח'י רבינו דוד על מס' פסחים שמוסיף שלא מקרי אפשר ע"י שליח משום שהמשלח צריך לתקן השמן והפסילות והשליח יכול רק להדליק ואם בעה"ב עומד שם יכול גם לברך בשבילו והוי כמו מי שהניח תפילין לחבירו שיכול להוציאו בברכת תפילין. עי"ש באריכות.

[ולפי כל זה יש לדון על מעשה שהיה לפני מספר שנים, שכמה בחורים משיבת "תורת משה" נסעו לעיר צפת לשבת חנוכה והתארחו במלון. ובאותו שבת הגיעו בחורים גם משיבת "קול תורה" והתארחו באותו מלון. כשהבחורים מ"תורת משה" ירדו להדליק נרות חנוכה ראו שבחורי "קול תורה" הדליקו נרות שלהם, אז הם הדליקו הנרות שהיו מיועדים לבחורי "קול תורה". ויש לדון האם יצאו ידי חובתם או לא. והנה אם נאמר שהשמן צריך ליהיות "שלו" אז כאן כולם הדליקו בשמן של אחרים ולא יצאו יד"ח. (ורק

לפי הבית יצחק יצאו אף שאין השמן שלהם.) אלא דיש לדון דאולי קנו בשנוי, שהרי השואל ומשיב (ח"א מהדורא תליתאה סי' שמט) הובא במ"ב סי' תרעג ס"ק ב דן האם יוצאין יד"ח בשמן גזולה. ועי"ש שדן לומר שקונה בשנוי במה שנאסר השמן מלהשתמש בו. שאיסור זה מקרי שנוי ולכן שפיר קונה השמן. א"כ גם בנידון דידן נאמר ששפיר קנו השמן. אבל אינו דומה כלל דשם הרי גזל השמן א"כ יש עליו קניני גזילה ויכול לקנות ע"י שנוי, אבל כאן לא התכוון לגזול וגם לא עשו שום מעשה גזילה א"כ מהיכ"ת לקנות ע"י שנוי. אבל עי' בתוס' רבינו פרץ לב"מ עח,ב שמשמע מדבריו ששייך קנין שנוי בלי שיהיה גזלן ואכמ"ל. אלא דיש לדון לפי רבינו דוד שאולי כל אחד יצא בהדלקתו של חבירו, שהרי הוא זה ש"התקין השמן והפתילות" א"כ אף שחבירו הוא זה שהדליק שפיר יצא בעל השמן ע"י זה ששמנו הודלק. ולפי"ז אף שיצאו יד"ח אבל ברכתם לבטלה ודו"ק.]

עי' בספר הליכות שלמה פ' טו דדן האם אפשר להדליק בפתילה בלי שמן שאפילו להבית יצחק ששמן לבד בלי פתילה כשירה, אולי שם עכ"פ יש דמיון למנורה בזה שיש שמן אבל בפתילה לבד אולי לא. ורוצה להוכיח מהשערי אפרים שדן לפסול שמן של איסורי הנאה מטעם כתותי מכתת שיעוריה ואם נאמר שפתילה בלי שמן כשרה א"כ כאן לא גרע מאם לא היה שמן כלל. אלא ע"כ שפתילה בלבד פסולה.

ידוע ההידור של מרן פוסק הדור הגריש"א שליט"א שלכתחילה אין להדליק בשמן שאינו ראוי לאכילה משום שבמקדש השמן צריך להיות "ממשקה ישראל" ומצינו בכמה הלכות שיש דמיון בין מצות נר חנוכה לנרות של בית המקדש. ויש להוכיח מהשער אפרים שלא כדבריו. שהרי דן על שמן שאסור בהנאה ואינו מעלה צד לאוסרו משום שאינו "ממשקה ישראל", משמע שאין זה נוגע לנרות חנוכה דלאו לכל מילי הוקש נר חנוכה לנרות שבמקדש. אבל עי' בשו"ת בית יצחק יו"ד ב סי' קמ"ה בסוף התשובה שמסיק שאף שמותר להשתמש בשמן שמעורב בו שומן של דבר אחר אבל לנר חנוכה אין להשתמש, ולכ' הטעם משום הדמיון לביהמ"ק שצריך "ממשקה ישראל".

עי' אג"מ חיו"ד ג סי' קצא שהשואל הק' לו למה בשמן של איסורי אינו אסור כמו שאסור להחזיק הכתר של ע"ז ועי"ז יפטור ממיסים, שמקרי שנהנה מע"ז שיש לו יותר כסף בגלל הע"ז, וה"נ בגלל ה"איסורי הנאה" אינו צריך לקנות שמן. ותי' הגרמ"פ דשם הרי יש לו חוב של מיסים ואם נפטר בגלל הע"ז מקרי שנהנה מע"ז, אבל כאן אין חיוב לשלם כסף בשביל השמן א"כ לא מקרי נהנה מהאיסורי הנאה.